jaratılıwı haqqında maǵlıwmat berilgen. Maqalada, sonday-aq, Foley effektleriniń kino hám audiovizual ónimlerde real ortalıq hám isenimlilikti arttırıwdaǵı áhmieti atap ótilgen. Bul maqala kino, ses injenerligi hám audiovizual kórkem ónerge qızıqqan oqıwshılar ushın paydalı boladı.

РЕЗЮМЕ. В данной статье рассматривается содержание эффектов Фолея, их роль в кино и телевидении, история их возникновения и современные методы использования. В ней рассказывается о заслугах американского звукорежиссёра Джека Фолея в этой области, о том, в каких условиях и с помощью каких средств создаются эффекты. В статье также подчеркивается важность эффектов Фолея в повышении реалистичности и достоверности фильмов и аудиовизуальных продуктов. Эта статья будет полезна для читателей, интересующихся кино, звуковой инженерией и аудиовизуальным искусством.

SUMMARY. This article covers the content of Foley effects, their role in cinema and television, the history of their emergence, and modern methods of application. It provides information about the contributions of American sound artist Jack Foley in this field, under what conditions and with what means effects are created. The article also emphasizes the importance of Foley effects in enhancing the realistic environment and reliability of films and audiovisual products. This article will be useful for readers interested in film, sound engineering, and audiovisual art.

КИНО КӨРКЕМ ӨНЕРИНДЕГИ ЖАНА ТЕНДЕНЦИЯЛАР

Тажадинова Гулжахан – *оқытыўшы*
филология илимлери бойынша философия докторы (PhD)
Өзбекстан мәмлекетлик көркем өнер ҳәм мәденият
институты Нөкис филиалы

Таянч сўзлар: тенденция, публицистик фильм, анимацион фильм, синтез, анимация, бадиий образ, тасвир.

Ключевые слова: тенденция, публицистический фильм, анимационный фильм, синтез, анимация, художественный образ, фотография.

Key words: trend, publicistic film, animated film, synthesis, animation, artistic image, photography.

Кино көркем өнериндеги жана тенденциялар ҳаққында пикир жүргизбестен алдын кино ҳәм фильм түсинигиниң бир-биринен өзгешелигине тоқтап өтпекшимиз.

Кино – бул ҳәрекетлениўши сүўретлеўлердиң пүткил спектрин, атап айтқанда көркем фильмлер, ҳүжжетли фильмлер, қысқа метражлы фильмлер ҳәм анимацияны қамтып алыўшы кеңирек атама. Кино кинотеатрларда көрсетилиўи ушын мөлшерленген.

Фильм – бул киноның өзине сай түри болып, әдетте телевизорда көрсетиў ушын мөлшерленген толық метражлы көркем фильм.Техникалық тәрептен кино ҳәм фильм ортасында айырмашылық (парық) бар: кино көбинесе плёнкада, ал фильмлер болса санлы камераларда сүўретке алынады. Кино проекторлары жақтылықты плёнка арқалы проекциялап, экранда ҳәрекетлениўши көринисти жаратады, санлы проекторлар болса экранда пикселлерди проекциялайды. Кино өнери түрли тараў дөретиўшилериниң искерлигин бириктириўши қурал, синтез өнер түри. Кино өнери театр, ойын, музыка, әдебият, сүўретлеў өнери, мүсиншилик, архитектура сыяқлы алты әййемги әжайып өнер түрлериниң өз-ара қосылып кетиўиниң нәтийжели мийўеси «синтетикалық» түри. Киноның өнер түри сыпатында қәлиплесиўинде басқа дәстүрий өнерлер де жүдә үлкен үлес болып қосылған. Кино барлық өнерлер тәжирийбесин өзлестирген ҳалда қәлиплести. Бул өнерлердиң ҳәр биринен өз сүўретлеў қуралларын раўажландырыўға жәрдем беретуғын қәсийетлерин сиңдирип алыўға умтылды. Арадан бираз ўақыт өткеннен кейин, кино турақлы түрде өз тәжирийбелерине ийе болды, бул болса, теориялық улыўмаластырыўлар имканиятын берди ҳәм кино ҳаққындағы көплеген илимий мийнетлерде «кинодағы ҳәр бир элементтиң тамырлары басқа өнерлерде бар», «киноның өз-өзинен жүзеге келиў теориясы әлле қашан өз өмирин өтеп болған», «киноның қәсийетлерин өнердиң бир-бирине жақын болған басқа түрлерден излеў керек» деген пикирлер ушырасады.

Кино - бул өнер түрлериниң тәжирийбесинен әпиўайы ғана нусқа көширип қалмастан, олардың бай тәжирийбелери мәнисин өзине сиңдирди, унамлы

өзгешеликлерин өзине тән қәсийетлери қатарына имканы барынша қосып барыўға ҳәрекет етти.

Фильм – бул түрли өнерлерден өзлестирип алынған сүўретлеў қуралларының комплекси емес, бәлки олардың синтези. (Синтез –бул әпиўайы бирикпелерден қурамалы бирикпелер алыў-Т.Г.). Бунда киноның өзине сай өзгешеликлерине қатаң әмел еткен ҳалда, ол ямаса бул өнер түрлериниң сүўретлеў қуралары бир-бирлери менен өз-ара тәсирге кириседи.

Тек ғана кино бирден-бир синтетик өнер түри емес, бундай өнер түрине және театрдың драмалық ҳәм музыкалы спектакллерин де қосыў керек, деген пикир жүзеге шығыўы мүмкин. Әлбетте, булар да синтетик өнер түрлериниң бир көриниси. Лекин олардың ҳәр биридеги сүўретлеў қуралары қайсы бир жөнелистеги өнерге бойсынады: театрда – актёрлық өнерине, операда –музыкаға. Киноның барлық сүўретлеў қуралларын бирлестирип турағын тийкар тек актёрлық өнери емес, өйткени көркем кинодан тысқары оның басқа түрлери де бар, онда актёр болмайды. Бир-бирине жақын өнерлер тек ғана көркем фильмлерге емес, соның менен бирге ҳүжжетли, илимий –көпшилик, анимациялы фильмлерге де өз тәсирин өткизген. ҳүжжетли киноға буннан тысқары баспасөз, журналистика да өз тәсирин өткизген.

Ҳүжжетли фильмде жәмийетлик-сиясий, әдеплилик, тәрбиялық мәселелер баслы орында турады. Көркем фильмлер тәрбиялық мақсетлерин сиясий ҳәм үгит-нәсият (пропоганда) жолы менен емес, көркем образ ҳәм эстетика арқалы әмелге асырады. ҳүжжетли фильмде баслы мәселе сиясий мақсетлер нәзерде тутылса, көркем фильмлерде тийкарғы мәселе эстетикалық тәрбиялаў болып табылады.

Көркем фильмлерде- көркем образ ҳәм эстетика үлкен әҳмийетке ийе.

ҳүжжетли фильмлерде жәмийетлик-сиясий, әдеплилик, тәрбиялық мәселелер баслы орында турады.

Көркем публицистикалық фильм дегенимиз не? Публицистика пүткил өмирди, өтмиштеги ҳәм ҳәзирги, шахсый, жәмийетлик, реал ҳүжжетлерде сәўлелендирилген турмысты изертлейди. Демек, реал ҳүжжетлерге тийкарланып көркем публицистикалық фильм жаратылыўы нәзерде тутылса, бул фильмде жеке инсан өмирине тоқымалар қосыў мүмкин емес.

Өзбек ағартыўшыларының ири ўәкиллеринен саналған — Махмудхожа Беҳбудийдиң 150 жыллығы мүнәсибети менен «Mahmudxo‘ja Behbudiy» көркем-публицистикалық фильми сүўретке алынды. Фильмде Беҳбудийдиң «Тек ғана илим ҳәм билим арқалы инсан өз журтына ҳәм халқына хызмет ете алады» деген сөзлери бүгинги күн ҳақыйқатлығы екенлигин кино тили менен жеткерип бере алған. Фильмде Махмудхожа Беҳбудий мийрасы реал ҳүжжетлерде сәўлелендирилген фактлер тийкарында сүўретленеди. Бул көркем-публицистикалық фильмге қойылатуғын талап.

Өзбекстан Республикасы Президентиниң "Уллы түркмен шайыры ҳәм ойшылы Махтумқулы Фирағий туўылғанының 300 жыллығын белгилеў ҳаққында"ғы 2024-жыл 19- февралдағы 76-санлы Қарарын орынлаў мақсетинде Кинематография агентлиги буйыртпасы тийкарында Өзбекстан Миллий Кинематографияны раўажландырыў орайы тәрепинен Махтумқулы Фирағий (фильм режиссёры Музаффархон Эркинов) ҳаққында көркем фильм сүўретке алынды.

Бул көркем фильм Түркменстанлы кино дөретиўшилер менен биргеликте сүўретке алынып, фильмниң тийкарғы идеясы Махтумқулы Фирағийдиң қол жазбалары ҳәм мийраслары ҳаққында сөз етиўден ибарат. Сондай-ақ фильмде оның Бухарада өткизген турмыс жоллары да сүўретленеди. Фильм тәсиршеңлиги сонда тамашагөй Махтумқулыны өз халқының сүйикли перзентиндей көрип, оған жоқары сүйиспеншилиги артады. Ол тек түркмен шайырының мақтанышы емес, ал пүткил халқымыздың мақтанышы деген пикирди пайда етеди.

Қарақалпақ көркем публицистикалық фильмлери қатарында «Әжинияз» (2024-ж) фильми сүўретке алынды. Демек көркем публицистикалық фильм талабына бойсынатуғын болсақ, Әжинияз шайыр дөретиўшилигин публицистикалық руўхда сүўретлеп бериў мақсет етиледи. Яғный, публицистиканың әҳмийетли темасы адам ҳәм оның искерлиги есапланады. Бунда шайыр образы тарийхый мағлыўматлар тийкарында жаратылыўы ҳәм сөз етилиўи керек. Фильмде Әжинияз шайырдың уллылығы неде деген сораўға тамашагөй жуўап табыўы керек. Фильмди уллы түркмен шайыры ҳәм ойшылы Махтумқулы Фирағий ҳаққындағы көркем публицистикалық фильм менен салыстырып қарағанымызда Әжинияз шайыр образы екинши планға түсип кетеди. Ал Махтумқулы Фирағий фильминде шайыр өз сөзи менен дүньяны жаўлап алған уллы ойшыл инсан

екенлигин сүүретлеп береди. Фильм тәсиршеңлиги де усында. «Әжинияз» көркем публицистикалық фильминде шайыр образы тарийхый мағлыўматлар менен публицистикалық сүүретлеўлер арқалы ашып берилгенде Әжинияз халқымыздың миллий мақтанышы екенин фильм дәлиллеп береди. Ақыры көркем публицистикалық фильм –бул тарийхый ҳүжжет ўазыйпасын да атқарады.

Қарақалпақ кинематографиясының жаңа тенденцияларға қарай бағдар алыўы ушын усыныс ҳәм пикирлеримизди билдирип өтпекшимиз.

Қарақалпақ киносының тарийхын үйреniўимиз керек. Оның тарийхын жаратыў зәрүрлиги бар.

Миллий киномыздың жаңа үлгилери туўралы илимий көзқарастан сын пикирлер билдирилиў дәўир талабы. Бунда қарақалпақ кино сыншыларын жетилистириў керек.

«Көргени күлгени» типиндеги фильмлер мәмлекетлик буйрытпа тийкарында шығарылыўына жол қойылса, Қарақалпақ кинематографиясында жаңа тенденциялар күтилгениндей нәтийже бере алмаўы мүмкин.

Кино тараўы дөретиўшилериниң искерлигине айтылған сын пикирлер келешекте сапалы фильмлер жаратылыўы ушын хызмет етеди. Кино көркем өнериндеги жана тенденциялар қәнигелердиң илимий пикирлеринен саға алады деп ойлаймыз.

Пайдаланылған әдебиятлар

1. Тешабаев Ж., Абул-касымова Х., Мирзамухаммедова М. Кино Узбекистана Т. 1985.
2. Кино: энциклопедический словарь. Гл. ред. С.И.Юткевич. – М.: Сов.энциклопедия, 1986. – С. 129.
3. Хайдеггер М. Время картины мира (1938, 1950) // Хайдеггер М. Исток художественного творения. Избранные работы разных лет. М.: Академический проект, 2008. – С. 274.
4. Х.Муҳамедалиев. “Сценарийнавислик маҳорати”.–Тошкент. “Мусиқа”. 2009г.
5. Иззат Султон. Адабиёт назарияси.-Т.,Ўқитувчи. 2005 й.
6. Ш.Нусратова. “Бадиий асар тахлили”, ўқув қулланма. –Т.: “Fan ziyosi” нашриёти. 2023. 180 в
7. “Қарақалпақфильм” архив материаллари.

РЕЗЮМЕ. Мақолада миллий кино санъатидаги янги тенденциялар ўзбек ва қорақалпоқ фильмлари мисолида ўрганилиб, таҳлил қилинади. Миллий кино санъатимиз ривожин янги босқичга кўтариш йўналишида илмий қарашларга асосланиб фикр ва таклифлар берилади.

РЕЗЮМЕ. В статье исследуются и анализируются новые тенденции в национальном кинематографе на примере узбекских и каракалпакских фильмов. Приводятся мнения и предложения, основанные на научных взглядах, о том, как поднять развитие нашего национального кинематографа на новый уровень.

SUMMARY. The article examines and analyzes new trends in national cinematography using Uzbek and Karakalpak films as an example. Opinions and proposals based on scientific views are given on how to raise the development of our national cinematography to a new level.

QARAQALPAQ EKRAN KÓRKEM ÓNERINDE BIRGE ISLESIWDIŃ ÓZINE TÁN USÍLLARÍ
(Ústirtke jol kórkem filmi mısalında)

Tilepov Quatbay Nukusbayevich – *assistent oqıtıwshısı*
Ózbekstan mámleketlik kórkem óner hám mádenıyat ınstıtutı Nókıs fılıalı

Tayanch so‘zlar: film syujeti, musiqali bezak, kolorit, efizod, syujet liniya, ovoz, shovqin.

Ключевые слова: сюжет фильма, музыкальное оформление, колорит, эпизод, сюжетная линия, звук, шум.

Key words: film plot, musical decoration, color, episode, plot line, sound, noise.

Hár bir millettiń ózine tán uzaq jıllıq tárıyxı bar. Mine usı tarıyx shárt-sharayatlar sol xalıqtıń turmıs tarizi áyne usı milletke tán ózgesheliklerdi payda etedi. Ázelden hár bir millet ózine baylanıslı qandayda bir sıpatlar menen belgilenedi. Qaraqalpaqlar basqa milletlerden parıqlı ráwishte óziniń úrp-ádetlerine sadıqlıq, awızbirshilik, miymandoslıq jánede millet baylıqların asırap abaylawǵa umtılıw kózge taslanadı.